

Lusthuset från Bellmansgatan

Renovering av tak och ommålning av fasad

1999

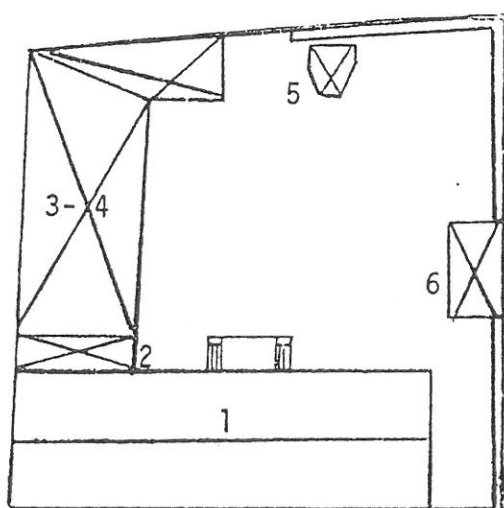
Kulturhistoriska avdelningen
Karin Blent

Byggnadshistoria

Lusthuset i trädgården vid Skogaholms herrgård kommer från fastigheten Bellmansgatan 30, kvarteret Småland, på Södermalm i Stockholm. Där stod det längst bak i trädgården med baksidan mot ett plank vid västra tomtgränsen.

Det är inte känt vilket år lusthuset är byggt. En datering till tiden kring sekelskiftet 1700 är dock det mest troliga. Eventuellt kan det ha uppförts av kamreren Lars Skragge som 1702 ägde gården och som två år senare adlas under namnet Skraggenskiöld. Men det kan även ha varit den föregående ägaren bokhållaren Jörgen Wins som dog 1696.

Det första skriftliga belägget för lusthuset är från år 1750. Då tecknar dåvarande ägaren fiskköparen Erich Michelsson en brandförsäkring för fastigheten. I beskrivningen till denna finns lusthuset med.

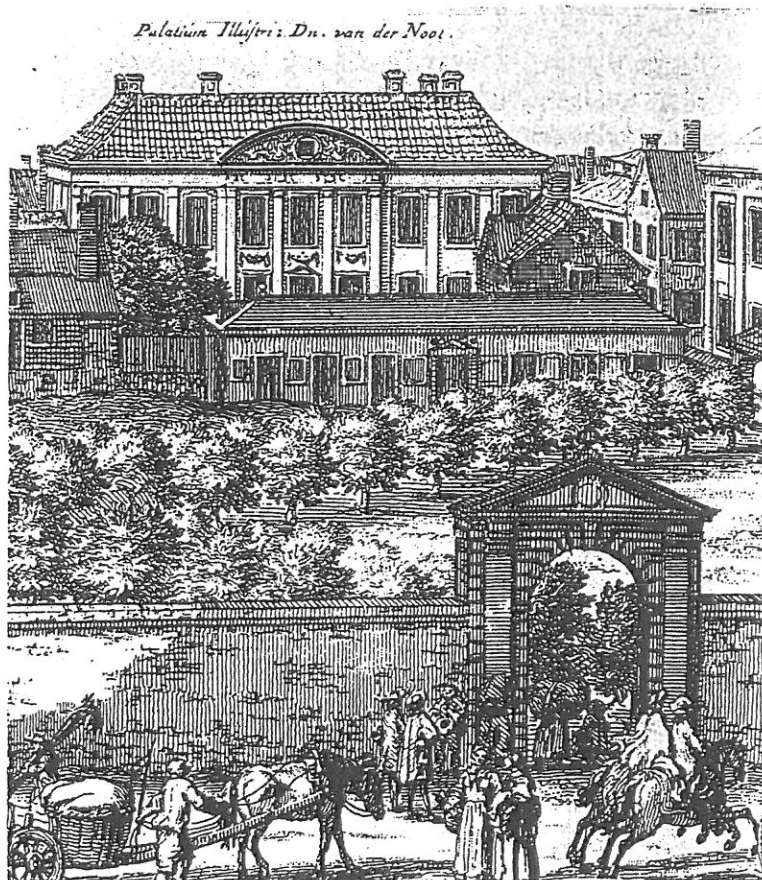

Bellmansgatan

Situationsplan över fastigheten kv Småland 3. Verifikation till brandförsäkringsvärdering 1841/1499. Stockholms stads brandförsäkringskontor. Nummer 5 är det aktuella lusthuset.

Husets arkitektoniska förebild

Lusthuset är byggt som ett stenhus i trä. Sannolikt har förebilden varit något av de adelspalats som uppfördes i Stockholm under senare delen av 1600-talet, troligen van der Nootska palatset som ligger mittemot den gård där lusthuset ursprungligen stod. Palatset uppfördes 1671-72.

Vid Maria kyrka (detalj). Van der Nootska palatset i fonden. Kopparstick av W. Smidde för Suecia Antiqua et Hodierna. (Stadsmuseun

Historik på Skansen

Lusthuset har varit i Skansens ägo sedan 1899. Det stod från början vid Framnäs. 1905 flyttades det till södra änden av Oscarsterrassen där det stod fram till 1939 då det fick sin nuvarande placering i trädgården vid Skogaholms herrgård.

Någon dokumentation av byggnaden på ursprunglig plats eller av flytten till Skansen finns inte. Sannolikt transporterades lusthuset i sin helhet till Skansen.

1921 renoverades taket. Nytt undertak av bräder spikades och sannolikt byttes åtminstone delar av plåttaket ut.

Efter flytten av huset till Skogaholms trädgård målades huset om helt i grått och sannolikt var det vid detta tillfälle som även dekoren målades över.

Nästa gång huset målades om var troligen i början av 60-talet och vid samma tid genomfördes vissa restaureringsarbeten i interiören.

1982 var det dags igen för en ommålning av fasaden och delvis renovering av plåttaket. Plåten på kupolen och "lanterninens" tak samt övre raden plåtar på lusthusets tak byttes mot ny galvad plåt. Alla bräder utom två på lisenerna byttes ut. Samtidigt gjordes vissa arbeten i interiören, delar av dekoren stabiliserades med lim (PVA), skador i måleriet retuscherades och på odekorerade ytor skrapades löst sittande färg bort och väggarna ommålades med äggoljetempera. Vidare ompändes vävtaket och målningen mättades med en ketonharts (Taléns).

Arkivhandlingar

1900 omkr. Det äldsta fotografiet av lusthuset är från Framnäs. Av fotot framgår att även det segmentformade gavelpartiet ovan dörren då hade ett dekorativt måleri.

1905 I arkivet finns en kopia av en text med titeln "Ett lusthus från Karolinsk tid" som bl a behandlar det aktuella lusthusets färgsättning. Texten är hämtad ur ett program från 1905. Av beskrivningen framgår att byggnaden då hade "... ockragula pilastrar med festonger i grått, vilka omfatta de gröna till stor del av smårutiga fönster upptagna väggfälten ..."

1925 Foto från Oscarsterrassen.

1933 Foto från Oscarsterrassen.

1939 fotograferas flytten till Skogaholms herrgård. Byggnaden transporteras på lastbil.

1943 Foto vid Skogaholm.

1962 På ett löst blad i arkivet finns en anteckning som enligt uppgift skall vara hämtad från årsberättelsen i Fataburen 1962: "den yttre gröna målningen icke var den ursprungliga, utan att den varit grå". Uppgiften har inte gått att återfinna i Fataburen 1962.

1964 Besiktningsrapport. Besiktning utförd av Stockholms stads fastighetskontor. Förvaltningsavdelningen. Interiören: "Enligt uppgift har restaureringsarbeten utförts under senare år. Målningarna företer alltså defekter med lösa färgflagor m m. Fortsatt restaurering av väggarna erfordras. Exteriör: "Det svartmålade plåttaket företer rostskador. Plåten bör överses, skrapas och målas. Fasaderna i gott skick."

1975 Foto som visar att dekorationsmåleriet i frontonen är övermålat.

1981 Foto på vilket tydligt syns att de målade festongerna på pilastrarna, dekoren på den karnisprofilerade takfotslisten, på den nedre smala listen ovan fönstren samt på pilasterns krön lämnats omålade vid sista målningstillfället.

1981 Foto som visar provmålning av dekor på pilaster.

1981 Arbetsbeskrivning över takarbeten och målning upprättad av Mats Jansson 81 07 13.

1981 Faktura över utförda plåtarbeten på kupol och tak. J Borgströms Plåtslageri, Ingarö.

1982 Restaureringsrapport över utförda arbeten i interiören, utförda maj-juni 1982 av konservator Lars Göthberg, Tullinge.

1982 Foto efter genomförd målningsrenovering.

Dokumentation av äldre färgskikt

Inför den nu genomförda ommålningen av fasaden gjordes en dokumentation av befintliga äldre färgskikt för att om möjligt utröna hur huset tidigare varit färgsatt. Sammanlagt kunde sex olika färgskikt iaktas på fasaden. Det äldsta färgskiktet (1), en brungul färg, påträffades endast i fragment på en av pilastrarna som inte bytts ut, på dörrkarmen på östra sidan och på taklisten.

Några spår av den "ursprungliga" målningsdekoren kunde inte iaktas på de pilastrar som inte bytts ut. Däremot syntes "spår" i träet efter dekoren. En förklaring till dessa spår (Johan Furuviiks teori) kan vara att den ursprungliga dekoren varit målat med en färg som innehöll blyvitt som skyddat de målade träytorna från nedbrytning, medan omgivande ytor vittrat.

Färgskikten redovisas inifrån träet och ut:

1 Brungul	?
2 Grön (fälten mellan pilastrarna)	Omkr. 1900 ?
3 Grön (lika 2)	1920-talet ?
4 Grå (hela fasaden)	1940-tal
5 Beige (hela fasaden)	1960-tal ?
6 Grönbeige (hela fasaden)	1985

Denna brungula färgen (1) kan vara den ockragula färg som pilastarna 1905 beskrivs vara målade i (se ovan). Sannolikt har man valt att endast måla väggfälten mellan pilastarna och sparat de dekormålade delarna. Så gjorde man sannolikt även vid nästa målningstillfälle. Först

vid ommålningen på 1940-talet målade man om hela fasaden, då i grått. Ansvarig för denna färgsättning kan ha varit Gösta Selling, eftersom han var ansvarig för återuppbyggnaden och inredningen av Skogaholm.

Från vilken tid de brungula färgspåren härrör kan inte sägas. Om man räknar med ett kontinuerligt målningsunderhåll vart trettionde år så hamnar vi i slutet av 1800-talet med den brungula färgen. Eftersom den brungula färgen är så fragmentarisk är det dock troligt att huset stått ännu längre utan att målas om. Att det skulle vara rester av den ursprungliga färgen och att huset därmed stått utan att målas om i nästan två hundra år förefaller dock osannolikt.

Invändigt kan emellertid taklisten ge oss en ledtråd när det gäller färgsättningen på dekoren. Den har samma motiv med böjda eklöv som återfinns på den utvändiga taklisten och syns aldrig blivit ommålad. Den är målad i olika grå toner, sk grisaille, mot blågrå botten.

Byggnadshistoriska/tekniska iakttagelser

Taket

På det norra bakre takfallet har de övre plåtarna tidigare bytts ut mot galvad plåt. Ej målade. På västra takhalvans högra sida fanns gammal svartplåt kvar medan den vänstra sidan av samma takfall hade nya galvade plåtar.

På södra, främre, takfallet var de övre plåtarna utbytta mot nya i galvplåt övriga var äldre svartplåt.

På östra takfallet hade högra sidan helt ny plåt medan den vänstra sidan hade en äldre svartplåt.

På undertakets panel mot norr stod årtalet 1921 11/5 samt namnet (?) Johnsson skrivet för hand med blyertspenna.

Plåtarnas storlek var ca 385 x 235 och tjockleken 0,6 mm.

På vissa ställen satt klamrar av mycket tunn zinkplåt. Övriga klamrar av galvplåt.

Utgångspunkt för ny färgsättning

Eftersom vi idag, genom studier av befintliga färgskikt, inte kunnat hitta några spår som kan berätta om hur huset ursprungligen var färgsatt, får vi istället utgå från den kunskap som finns om färgsättningstraditionen vid den tid som huset uppfördes.

Färgsättningstraditionen 1650-1750

I slutet av 1600-talet och början av 1700-talet var sannolikt de flesta trähus i Stockholm, liksom i övriga svenska städer, opanelade. De större och mer påkostade husen var troligen rödfärgade, medan övriga hade grå timmerväggar. Hur de eventuellt panelklädda husen var målade vi inte inget om, men det troliga är att de följde modet på stenhusen.

Vid 1600-talets mitt var de flesta stenhus i Stockholm tegelröda. Därefter, under barocken, avfärgades fasaderna gärna i ljusa färger som grått och vitt. Mot slutet av 1600-talet blev den gula färgen modern. 1699 kom ett kungligt beslut att alla hus i Stockholm skulle avfärgas i gult. Det kom dock att dröja en tid innan den gula färgen blev den dominerande i Stockholms stadsbild. I övriga svenska städer, där de flesta hus var byggda i trä, slog den gula färgen inte igenom förrän mot slutet av 1700-talet, i samband med att man började panela husen.

För samtliga dessa färger gäller att de var avsedda att imitera ädlare material. Med den grå och vita färgen under barocken ville man ge intryck av att husens fasader var gjorda i marmor och med den gula färgen ville man efterlikna de antika byggnadsverkens gulvita sandsten, travertinen. På samma sätt målade man taken röda för att de skulle se ut som de var täckta med kopparplåt.

Ny färgsättning 1999

Valet av ny färgsättning stod alltså mellan den röda färgen, som vid slutet av 1600-talet fortfarande var vanlig på många hus i Stockholm, eller den ljust gula som då var den nya modefärg som just gjort entré på några av stadens mer påkostade hus. Ett av dessa var södra stadshuset, nuvarande Stockholms stadsmuseum, vars gula färg omkring 1700 har kunnat beläggas genom studier av räkenskaper och färgspår (se Cramér, 1985 i Stadsvandringar 9). Med utgångspunkt från att det troliga är att lusthuset är byggt i början av 1700-talet och att ägaren målade sitt hus i den färg som då var högsta mode, så valdes en färgsättning i ljust gult och grått med den nuvarande färgsättningen på Stockholms stadsmuseum som förebild.

Rekonstruktion av utvändig dekor

Vid upprustningen 1982 lämnades en provyta av dekormålningen orörd. En jämförelse mellan denna och den målning som utfördes 1982 visar en stor avvikelse mot "originalet".

Vid den nu genomförda ommålningen har dekoren rekonstruerats utifrån en delförstoring av det äldsta fotografiet av byggnaden och referensytan som sparades 1982. Tulpanernas storlek i rankorna på pilastrarna har tagits fram genom mätning av "spåren" i träet på de pilastrar som ej bytts ut. Jämförelser har också gjorts med dekorationsmålning av samma typ i andra miljöer.

Utförda arbeten

Tak

Med undantag för knoppen och taket på "lanterninen" så har all plåt bytts ut till ny där varje plåtstorlek kopierats exakt lika den befintliga. Takfotsplåten var helt genomrostad och övriga plåtar i så dåligt skick att de bedömdes behöva bytas.

Som en extra säkerhetsåtgärd för att skydda innertaketets målningar har en papp monterats.

Plåtkvalité: kallvalsad DC 04 AM/SS 1147-32. Prov finns.

Fästklammer av samma material som takplåten.

Spikar: handsmidda.

Alla plåtar har före läggning tvättats/avfettats och strukits med rå linolja på baksidan och i falser. Efter läggning har de tvättats igen och avslipats före målning. Grundning har gjorts två gånger med Alcro Mönja/Roststopp 60/40. Mellan och slutstrykning med linoljefärg från Engwall & Claesson AB.

Plåtarbetena har utförts av plåtslagare Bror Jansson, "Brollan".

Fasader

Hela fasaden har tvättats och skrapats från löst sittande färg. Ojämnheter har slipats. Därefter har fasaden grundats/oljats och sedan målats två gånger med linoljefärg tillverkad på Skansen med linolja från Engwall & Claesson.

Målningen av fasaden har utförts av dekoratinsmålare Hanna Sävström.

Färgsättning

Tak	Rött	Engelskt rött	
Pilastrar m m	Gråblå	Bensvart + vitt	Mellan 64-98 och 5A-98* Motsvarar ung NCS 3010-R90B
Dekor	Grågrön	Grön umbra + vitt	Olika nyanser
Fasad	Gulvit	Vitt + Guldocker	ung. NCS 1005-Y20R
Fönster	Gulbrun	Guldocker + vitt	3A-46. Ungefär NCS 3040-Y30R

*Enligt Riksantikvarieämbetets
linoljefärgsprovssamling.

Foto

Film nr.2363	99-01-	Karin Blent
2404	99-05-	"
2419	99-07	"
2420	99-07-	"
2425	99-07-	"
2458	00-03-	"
2361	99-04-	"

*Huset i juli 1999 innan fasaden målats om.
Fotonr. 2425.*

*Mittpilastern på östra sidan.
Den vänstra brädan byttes ut
1982 medan den högra väderbitna
brädan kan vara ursprunglig.
Filmmnr. 2425.*

*Nedan: Detalj av ovan.
Filmmnr. 2425.*

Detalj av pilaster med "spår" i träet efter tidigare färgskikt. Filmnr. 2404.

Nedan: Krakelerad färg med underliggande grönt och i botten brungult färgskikt. Filmnr. 2404.

Framskrapad grå och grön färg på dörren. Filmmnr. 2425.

*Frontonen före byte av plåt och ommålning.
Filmmr. 2361.*

*Taket före omläggning. Längst upp
galvad plåt från 1982. Film nr. 2361.*

*Detalj av taket före omläggning.
Filmmr. 2361.*

*Taket före omläggning.
Filmmr. 2361.*

*Taket före omläggning.
Filmmr. 2361.*

Taket före omläggning. Filmnr. 2361.

*Takpanel med kvarsittande plåtklamrar i kanten.
Filmmr. 2363,*

Baksida av plåt med klammer i galvad plåt. Filmmr. 2363.

Bakre takfallets panel med påskrift i blyerts och med röd färg. Filmnr. 2363.

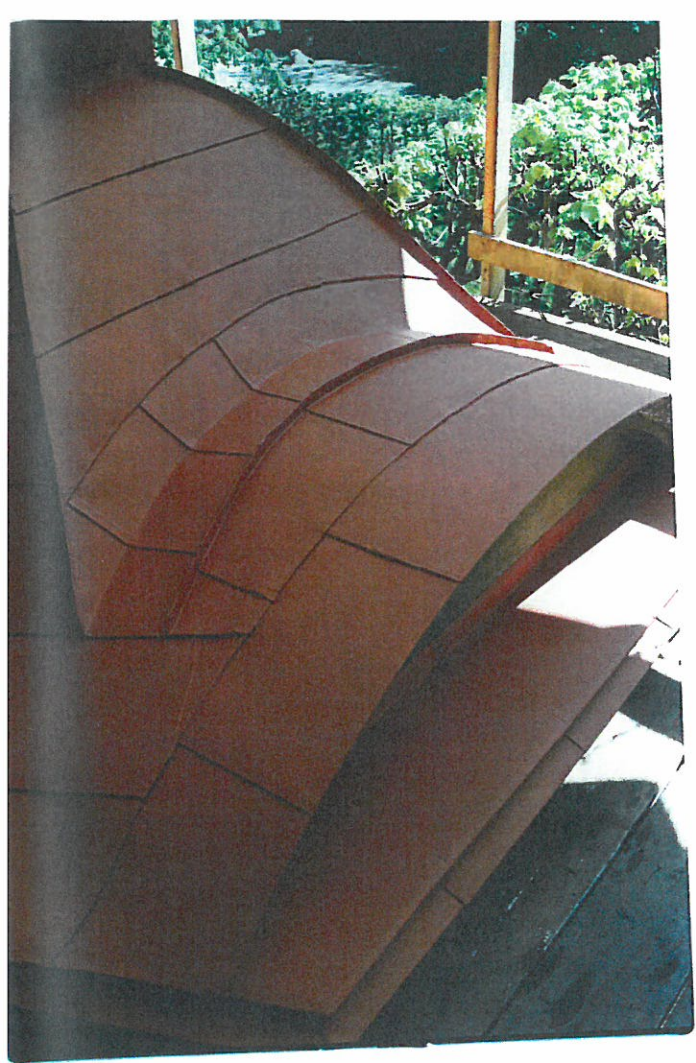
Undertakets ovansida med bräder med spår av rödfärg. Filmnr. 2363.

Lagning i takfotsbrädan under frontonen. Filmnr. 2363.

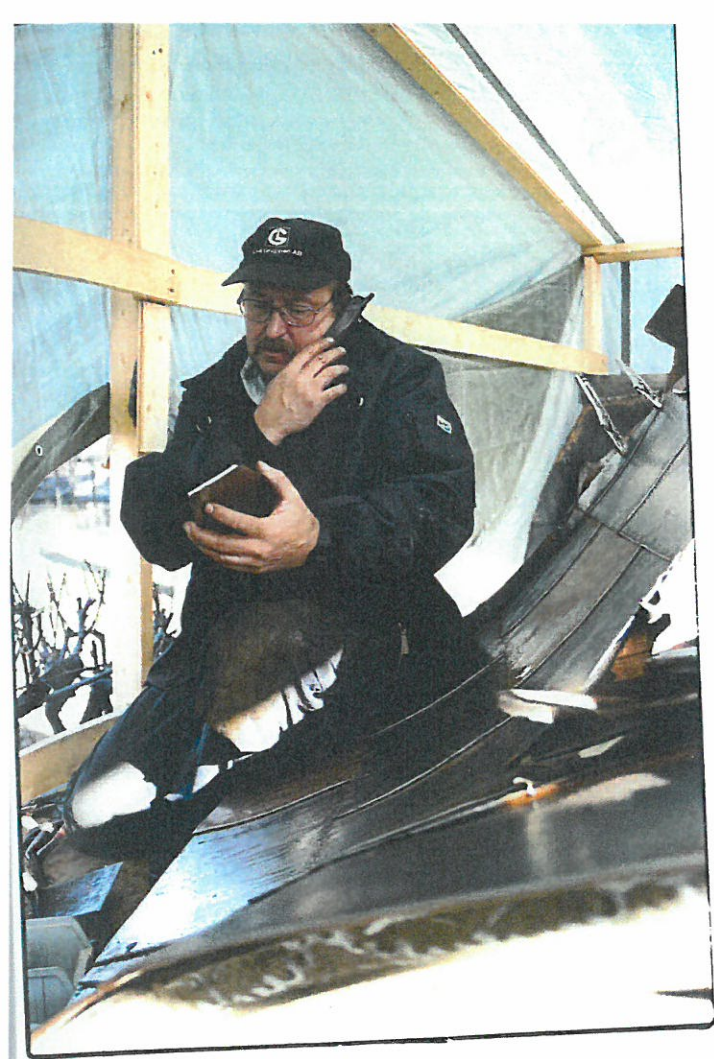

Montering av nya plåtar. Filmnr. 2363.

Nya taket. Filmnr.2404.

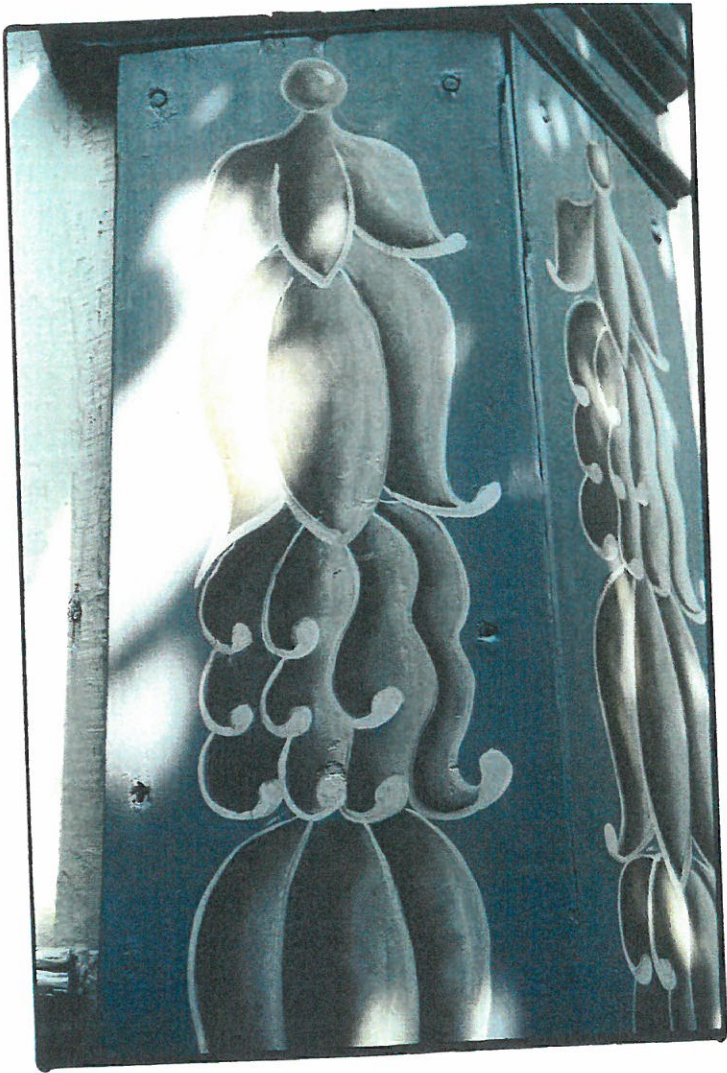
Plåtslagare Bror Jansson "Brollan".

*Dekorationsmålare Hanna Säfsröm.
Filmmr. 2420.*

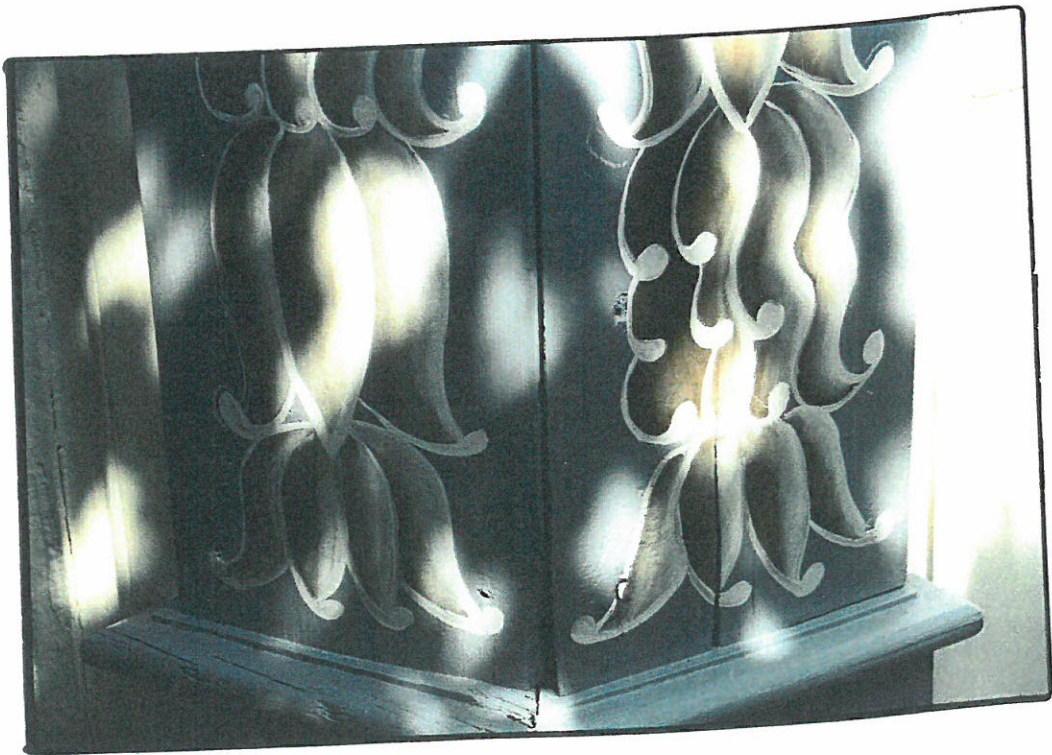

*Lusthuset i nya färger och med
rekonstruerad dekor i mars 2000.
Filmmr. 2458.*

*Detalj av nymålad dekor.
Filmmr. 2420.*

Bilagor

Skylttext under pågående arbete.

Plåtprov

Detalj av foto från omkr. 1900. Nordiska museets arkiv.

LUSTHUSET FRÅN BELLMANSGATAN

Under sommaren målar vi om
lusthuset från Bellmansgatan.

Huset är byggt omkring år 1700 som ett stenhus i trä. Sannolikt har förebilden varit något av de adelspalats som uppfördes i Stockholm under senare delen av 1600-talet, troligen van der Nootska palatset som ligger mittemot den gård vid Bellmansgatan på Södermalm i vars trädgård lusthuset ursprungligen stod.

Genom att måla trähusen i grått och gult ville man ge intryck av att de var byggda i sten. Den grå färgen är avsedd att imitera grå sandsten och den gulvita de antika byggnadsverkens ljusst gula sandsten, travertinen, som i slutet av 1600-talet blev högsta mode att efterlikna. Med den röda takfärgen ville man imitera den dyrbara kopparplåten.